

8. Putyn: *nelzia dopustyt ukraїnyzatsiyu politycheskoi zhyzny v Rossyy* [Putin: it is impossible to allow the Ukrainianization of political life in Russia]. *Hazety.ru*. 22.01.2010. (in Russia).

9. *Rossyiskye eksperty prokomentyrovaly vyskazyvanye Putyna ob ukraїnyzatsyy* [Russian experts have commented on Putin's statement about Ukrainianization]. *Korrespondent.net*. 25 yanvaria 2010 h. (in Russia).

10. Tereshchuk Halyna (2021). «*Vse ukrainske v Rosii znyshchuietsia*». *Pamiati Tarasa Dudka, kolyshnoho holovy Obiednannia ukraїntsv Rosii* [Russian experts have commented on Putin's statement about Ukrainianization]. *Radio Svoboda*. 2. kvitnia 2021.713. (n Ukraine).

11. *Ukrainska diaspora v RF prosyt Putina ne yty na chetvrtiy prezydentskyi termin* [The Ukrainian diaspora in Russia is asking Putin not to run for a fourth presidential term]. *UNIAN*. 22.11.17. (in Ukraine).

12. *Ukrainsiv Rosii zakryly cherez polityku* [Ukrainians in Russia have been shut down because of politics]. *Ukraina moloda*. 14-15 sichnia 2011 r. [in Ukraine].

13. Olga Taronik (2021). *Ua Post* [Ua Post]. Ponovleno 22.01.2021. Fesbook. (in Ukraine).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.28.14>
УДК 316.165:323.474

Борис Петруньок

кандидат філософських наук,
Головний спеціаліст Директорату захисту
конституційних прав Міністерства з питань
реінтеграції тимчасово окупованих територій України

ORCID: 0000-0003-0439-4943

Email: Borys88@ukr.net

МАРКЕРИ ІДЕНТИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНО МОТИВОВАНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНЦІВ І КРИМСЬКИХ ТАТАР НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню ролі маркерів ідентичності українців і кримських татар у контексті політично мотивованого переслідування, здійснюваного Російською Федерацією на тимчасово окупованій території Кримського півострова. Органи окупаційної адміністрації, реалізуючи відповідний політичний курс, фактично конструюють узагальненого «Іншого», який зазнає переслідувань. При цьому створюють власні маркери ідентичності, що покликані утверджувати тяглість і легітимність тимчасової окупації частини території України.*

Випадки порушень прав, переслідувань національних і релігійних спільнот на території окупованого Криму активно документують і досліджують недержавні правозахисні організації: Кримська правозахисна група, Крим SOS, Регіональний центр з прав людини, Кримськотатарський ресурсний центр та ціла низка інших. У статті запропоновано комплексний підхід до аналізу колективної ідентичності кримських татар та українців. Автор розглянує основні складові колективної ідентичності кримських татар на сучасному етапі. Розглянуто основні виклики, з якими стикається кримськотатарська та українська громада у зв'язку з окупацією Криму.

Сьогодні можна говорити про певний набір елементів політики етноциду, лінгвоциду, політичних і релігійних переслідувань на території Кримського півострова. Водночас, накопичений за роки окупації фактичний матеріал говорить, що умовна «загальна загроза» залишається для Російської Федерації недостатньо визначеною і розмитою. Окупант, фактично, не може класифікувати і окреслити для себе тих ризиків, які стоять перед ним і які ставлять під сумнів факт незаконної окупації і спроби анексії частини території України.

Відповідно, в якості мішеней для удару обираються всі самоорганізовані активні спільноти, що не контролюються органами окупаційної влади. Наявність чи відсутність політичної програми у таких спільнот, національних, культурних чи релігійних відмінностей є важливим, однак не першочерговим чинником їхньої активності.

Російський окупаційний режим усвідомлює свою слабкість на тимчасово окупованій території Кримського півострова, діє послуговується логікою і традиціями інших авторитарних і тоталітарних режимів. Але подібне наслідування завжди завершується руйнацією диктатур.

Ключові слова: ідентичність, маркери ідентичності, кримські татари, українці, окупація Автономної республіки Крим, політично мотивоване переслідування, Україна, Російська Федерація.

Boris Petrunok

Ph.D. in philosophical sciences,
Chief Specialist of the Directorate of Defense of constitutional rights
Ministry of Affairs reintegration
of the temporarily occupied territories of Ukraine

IDENTITY MARKERS IN THE CONTEXT OF POLITICALLY MOTIVATED PERSECUTION OF UKRAINIANS AND CRIMEAN TATARS IN THE TEMPORARILY OCCUPIED CRIMEAN PENINSULA

Abstract. *This article is dedicated to the study of identity markers in the context of politically motivated persecution by the Russian Federation in the temporarily occupied Crimean Peninsula. The occupational administration, following a set political course, basically builds a generalized 'Other' that is being persecuted. They also create their own identity markers that further prove the longevity and legitimacy of the temporary occupation of Ukraine's territory.*

Cases of human rights violations, harassment of national and religious communities in the occupied Crimea are actively documented and investigated by non-governmental human rights organizations: Crimean Human Rights Group, Crimea SOS, Regional Center for Human Rights, Crimean Tatar Resource Center and a number of others. In the article proposed a comprehensive approach to the analysis of collective identity Crimean Tatars and Ukrainian. Author examined the main components of collective identity Crimean Tatars at the present stage. Considered the main challenges faced by the Crimean Tatar and Ukrainian community in connection with the occupation of the Crimea.

Today we can talk about a specific list of elements indicating the ethnocide and linguicide agenda, political and religious persecution in the Crimean Peninsula. Furthermore, the so-called 'general threat' is too blurry and undefined for the Russian Federation based on the gathered material throughout the years of occupation. The occupant cannot classify and define the risks that they face and that compromise the illegal occupation and attempt to annex a part of Ukrainian territory.

So, they target all the self-organized active communities that are not controlled by the occupational government. Whether these communities have an agenda, national, cultural, or religious differences is an important factor, but it is not in priority.

The Russian occupational regime understands its weakness on the temporarily occupied territory of the Crimean Peninsula, so it utilizes the logic and traditions of other authoritarian and totalitarian regimes. However, it will lead to the collapse of the dictatorship.

Key words: *identity, markers of identity, Crimean Tatars, Ukrainians, occupation of the Autonomous Republic of Crimea, politically motivated persecution, Ukraine, Russian Federation.*

Постановка проблеми. Дослідження соціогуманітарними науками питання ідентичності, як індивідуального психологічного феномена, так і ідентичності групи/спільноти має тривалу історію. Більшість сучасних досліджень, пов'язаних з питанням ідентичності, зазвичай зіштовхуються з цілим рядом труднощів. Часто визначення і ознаки індивідуальної ідентичності переносяться на колективний (груповий) рівень, евристична цінність термінів розмивається внаслідок некритичного використання їх у публіцистичній літературі. Тим не менш, практика використання поняття ідентичності в етнології і цілому ряді інших наук (соціології, психології, історії, регіоналістиці, релігієзнавстві і т. д.) дозволяє виокремити колективну ідентичність як набір характеристик, що досить точно описують характер і результати процесів самоотождення певної спільноти, перспективи її взаємодії з іншими подібними спільнотами.

Традиційно акценти в «кримському питанні» для України розставлялися у площині задоволення соціально-економічних потреб, але в сучасних умовах окупації Криму ми можемо констатувати, що подібний підхід себе не виправдав. За весь період незалежності для кримчан не було запропоновано конструктивної

форми позитивної лояльності до Української держави. Проукраїнською силою на півострові був і залишається Меджліс кримськотатарського народу і кримськотатарська спільнота загалом (така позиція завжди була радше реакцією на російський шовінізм), в сучасних умовах є необхідність створення передумов для її збереження і закріплення.

Аналіз наукових публікацій. Вперше поняття ідентичності, як феномен психіки, досліджувалось у рамках психоаналізу, соціальної психології (К. Ясперсом, З. Фройдом, Ч. Кулі, Ж. Лаканом). Поняття колективної ідентичності було введено Е. Еріксоном, який, зокрема, досліджував кризові психічні стани ветеранів війни. З 60-х років XX століття проблема ідентичності починає досліджуватись філософською наукою (насправді відбувається повернення до старої філософської проблематики, питання суб'єкта у філософії, яке було артикульовано ще Р. Декартом). Проблема ідентичності досліджувалась у рамках структуралізму (К. Леві-Стросс), постструктуралізму (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда). Значне місце у сфері вивчення питань ідентичності також займають теорії націоналізму і дослідження явищ етнічності (наприклад, Е. Сміт, Б. Андерсон, Е. Геллнер та ін.). На даний момент

проблематика ідентичності активно досліджується в рамках психології, соціології, культурної антропології, філософії права та цілої низки інших соціогуманітарних дисциплін.

Водночас, випадки порушень прав, переслідувань національних і релігійних спільнот на території окупованого Криму, в тому числі – з конфліктологічної перспективи, активно документують і досліджують низка недержавних правозахисних організацій. Зокрема, Кримська правозахисна група, Крим SOS, Регіональний центр з прав людини, Кримськотатарський ресурсний центр та ціла низка інших. З точки зору відстеження логіки змін соціальних процесів на тимчасово окупованій території Кримського півострова дуже важливими є теоретичні й прикладні дослідження з кримської тематики, написані, починаючи із середини 1990-х років. Зокрема, здійснювані Українським незалежним центром політичних досліджень, Центром Разумкова та іншими. Також варто врахувати академічний доробок українських вчених – В. Котигоренка, В. Крисаченка, Г. Бекірової, С. Громенка, А. Іванця, Н. Беліцер, І. Семиволоса, С. Данілова та багатьох інших.

Метою даної статті є дослідження ролі маркерів ідентичності, зокрема українців і кримських татар, у контексті політично мотивованого переслідування, здійснюваного Російською Федерацією на тимчасово окупованій території Кримського півострова.

Виклад основного матеріалу. Українські й міжнародні правозахисні організації, починаючи з 2014 року, після початку тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, фіксують на території Кримського півострова випадки порушень базових прав і свобод людини. Зокрема, йдеться про системні порушення прав на свободу та безпеку (політично мотивовані затримання і незаконні судові вироки), права на свободу думки, совісті та релігії, права на свободу мирних зібрань тощо. Також Російська Федерація ігнорує свої зобов'язання забезпечення соціальних прав, у тому числі, права на отримання освіти рідною мовою українцями й кримськими татарами. Імовірно, найбільш повно загальний горизонт порушень прав людини на тимчасово окупованій території Кримського півострова було окреслено в тематичних доповідях моніторингової місії Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» (від 25.09.2017), «Доповідь щодо ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) 13 вересня 2017 року – 30 червня 2018 року» (від 10.09.2018). Окрім цього, в контексті фіксації фактів порушень прав людини, порушень норм міжнародного гуманітарного права на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя, дуже важливими залишаються щомісячні моніторингові звіти Кримської

правозахисної групи, Крим SOS та інших громадських організацій. Серед іншого, моніторингові звіти фіксують порушення прав за національною ознакою щодо українців і кримських татар, що перебувають у фактичному становищі меншин.

Так звана «Конституція Республіки Крим» від 11 квітня 2014 року в статті 10 гарантує рівноправність російської, української та кримськотатарської (в тексті: «кримсько-татарської») мов, як «державних в Республіці Крим». Водночас, стаття 19 цього ж «документа» гарантує право «вільно обирати національну приналежність», право вільного вибору мови спілкування, виховання, освіти й творчості. Стаття 21 позірно гарантує право на свободу совісті.

Відповідні «гарантії» є абсолютно профанацією. За оцінкою Кримської правозахисної групи, станом на 2016 рік лише третина дітей, котрі розмовляють кримськотатарською і лише одна шоста дітей, які розмовляють українською мовою, мали можливість навчатися рідною мовою. За інформацією так званого «Міністерства освіти, науки і молоді Республіки Крим» у 2018/2019 навчальному році із 200,7 тисяч учнів на Кримському півострові 194,4 тисячі (96,7%) отримували освіту російською мовою, 6,1 тисячі – кримськотатарською мовою (3,1%). 249 учнів – українською мовою (0,2%) [5]. У подальшому ситуація лише погіршувалась. 03 серпня 2018 року Президентом РФ було підписано федеральний закон № 317-ФЗ «Про внесення змін в статті 11 і 14 Федерального закону «Про освіту в Російській Федерації», яким російську мову в процесі викладання було прирівняно до «мов народів Російської Федерації», що фактично скоротило можливості викладання кримськотатарською та українською мовами [8]. Університетське викладання української філології в Криму було повністю ліквідовано.

Також правозахисники фіксують системні переслідування українських і кримськотатарських національних та релігійних організацій. У 2015 році у м. Сімферополі Леонідом Кузьміним та Вельдаром Шукурджиевим було створено Український культурний центр. Незважаючи на те, що організація не ставила перед собою політичних цілей, на даний момент її діяльність припинена, всіх активістів змусили виїхати на материкову частину України. Системно здійснюється переслідування громади Православної церкви України (ПЦУ), що відмовилась здійснювати перереєстрацію за російським законодавством. Так званім «Міністерством майнових і земельних ресурсів Республіки Крим» незаконно відчужено приміщення Кафедрального собору святих князя Володимира і княгині Ольги, що перебував у користуванні ПЦУ. Мусульманські релігійні організації «Хізб-ут Тахрір», «Таблігі Джаамат» на території Кримського півострова визнані екстремістськими. Також до переліку громадських і релігійних організацій, які на підставі рішення суду визнані екстремістськими, включено представ-

ницький орган кримських татар – Меджліс кримськотатарського народу [4].

Всі відповідні випадки переслідувань чітко інтерпретуються як порушення норм міжнародного гуманітарного права чи міжнародного права прав людини. Наприклад, вимога «перереєстрації» чи визнання «терористичними» релігійних організацій, крім порушення прав на свободу сповідання релігії, прямо суперечать статті 64 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція 1949), яка вказує, що кримінальне законодавство окупованої території має залишатися чинним і після окупації. Водночас, рамка міжнародного гуманітарного права чи навіть прав людини, не завжди є достатнім інструментом для визначення передумов реалізації політики переслідування певних груп. Окремі випадки такої політики складно класифікувати, хоча вони, безумовно, шкодять спільнотам, проти яких спрямовані.

Так, наприклад, із 2016 року на території Російської Федерації і тимчасово окупованій території Кримського півострова активно розгортається мережа осередків «всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху» «Юнарія». Організація формально стилістично наслідує скаутські організації. При цьому фактичним куратором «Юнарії» є Міністерство оборони Російської Федерації, а одним із програмних завдань, згідно уставу – «підвищення в суспільстві авторитету і престижу військової служби». Молодь, яка проживає на Кримському півострові, готують до служби у Збройних Силах Російської Федерації. Правозахисні організації системно звітують про мілітаризацію виховного й освітнього процесу на тимчасово окупованих територіях.

Подібні «військово-патріотичні», «історичні» ініціативи активно залучають мешканців тимчасово окупованої території до російського культурного контексту (поряд із просуванням наративних конструкцій «російської весни», «возз'єднання з Росією», міфологем «великої перемоги» тощо). Водночас, зафіксувати шкоду і попередити здійснення відповідної політики Російською Федерацією досить складно. Окупаційні адміністрації РФ в Криму атакують ідентичності абсолютно різних національних, релігійних, загалом – соціальних спільнот, причому роблять це з різних боків, як силовими, так і несиловими способами.

Поняття колективної ідентичності в суспільних науках пройшло певну еволюцію і трансформацію. Негативним наслідком активного застосування відповідної термінології, у тому числі в популярній літературі, стало розмивання її смислу. Водночас, ті визначення ідентичності групи, які можна умовно назвати «базовими», є відносно «статичними». Колектив авторів «Малої енциклопедії етнології», наприклад, визначає ідентичність як «сукупність специфічних рис, які відділяють певну групу людей з кола інших груп і

служать окремій особі підставою для віднесення себе до цієї групи» [3]. Подібне визначення, фіксує факт належності («само-належності») індивіда до групи, але нічого не говорить про характер цього зв'язку. Класичне визначення нації, а фактично – національної ідентичності запропоноване Ентоні Смітом, – «сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів» [6], так само, до певної міри, залишається статичним.

Пізніші визначення ідентичності концентруються на механізмах співпричетності. Так Альберто Мелуччі називає колективною ідентичністю процес «конструювання» системи дії. В якості базових елементів колективної ідентичності він виокремлює: 1) «когнітивні визначення /елементи/ умови ідентичності» (cognitive definitions), серед яких та ж культурна, історична, релігійна спорідненість і т.д.; 2) «мережу взаємовідносин» (network of active relationships between actors); структуру, що використовується в якості ідентифікації членів спільноти і для функціонування інструментів впливу, вироблення рішень; 3) «емоційну складову/емоційний вклад» (emotional investment); відчуття спорідненості на основі плекання спільних позитивних емоцій [10]. Джеймс М. Джаспер та Франческа Полетта досліджують поняття «колективної ідентичності» з точки зору того, як ресурси ідентичності використовуються соціальними (протестними) рухами [11].

Уже така постановка питання про ідентичність все далі відводить нас від усталених жорстких основ ідентичності (спільності мови, культури, релігії, тощо) до логіки «плинної модерності», коли спільні елементи ідентичності можуть витворюватись навіть у процесі глобальних соціальних рухів, при цьому вони інкорпорують і накладаються на традиційні національні, релігійні, регіональні й інші ідентичності.

У цьому контексті ключовою характеристикою ідентичності виявляється її мобілізуюча здатність, її інтенційність. Наскільки ті характеристики, на підставі яких особа співвідносить себе зі спільнотою, мотивують і змушують її діяти в інтересах цієї спільноти? Повертаючись до Ентоні Сміта, підкреслимо, що він говорить про те, що сила національної ідентичності визначається якраз її здатністю концентрувати в собі найбільш сильні мотиви спільної дії. Ті, що характерні для етнічної, релігійної, регіональної, інших ідентичностей. Сьогодні національна ідентичність, імовірно, поступово втрачає подібне привілейоване становище.

Водночас, опираючись на подібну логіку розуміння колективної ідентичності, ми можемо прояснити мотиви політики, в тому числі – масових порушень прав і переслідувань, які здійснює Російська Федерація на тимчасово окупованій території Кримського півострова.

Від самого початку окупації Кримського півострова, одним з основних завдань Російської Федерації було створення видимості всезагальної підтримки, своєрідного «суспільного консенсусу» щодо виправданості, бажаності й невідворотності окупації і подальшої спроби анексії АР Крим та м. Севастополя (в російській версії «приєднання»). Подібний позірний «суспільний консенсус» мав би бути основою, фактичної і, можливо, юридичної легітимації і легалізації спроби анексії. Відповідно, надзвичайно жорстко переслідувались будь-які публічні вияви незгоди з окупацією. З метою придушення потенційного і реального спротиву, залякування, використовувалися парамілітарні формування (так звана «самооборона Криму», «козацькі організації»), що навіть формально не були обмежені в силових засобах, які використовували. Серед таких найбільш резонансним випадком стало викрадення і вбивство «самообороною Криму» Решата Аметова, який 03 березня 2014 року вийшов на одиночний пікет проти окупації Криму, навпроти Верховної Ради АР Крим. 15 березня 2014 року тіло Решата Аметова знайшли за 60 кілометрів від міста Сімферополя зі слідами катувань [7].

Російською Федерацією було вироблено певний набір складових ідентичності, своєрідних «ідентифікаторів», які були «бажаними» для активного вияву й утвердження. Серед таких, наприклад, визнання міфологем «російської весни», «ввічливих людей», «референдуму», «возз'єднання з Росією» і таке інше. Саме тому, демонстративне невизнання Меджлісом кримськотатарського народу так званого «референдуму про статус Криму» стало першою причиною для його переслідування. Згідно «офіційних результатів референдуму» за «входження Республіки Крим та м. Севастополя до складу Російської Федерації» проголосувало більше 96% мешканців півострова. Водночас, і факт проведення «референдуму», і його «результати» не були визнані міжнародною спільнотою, відповідно, це стало додатковим стимулом для силового тиску на будь-які вияви незгоди.

Як аналогічний ідентифікатор, можна розглядати і належність до офіційно визнаного російського православ'я РПЦ, що активно зрощується з демонстративною релігійністю кримського і донського «козацтва», своєрідним сентиментом до «православних цінностей» з боку окупаційної адміністрації й інших провідників ідеї «російського Криму». Пізніше критичність будь-якого символічного, мінімального спротиву було підтверджено криміналізацією навіть публічного висловлення незгоди з фактом окупації Кримського півострова Російською Федерацією.

Згідно з Федеральним конституційним законом Російської Федерації від 14.03.2020 р. № 1-ФКЗ «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» було

запропоновано низку змін до Конституції Російської Федерації. Зокрема, статтю 67 було доповнено частиною 2¹, відповідно до якої «Російська Федерація забезпечує захист свого суверенітету і територіальної цілісності. Дії (за винятком делімітації, демаркації, редемаркації державного кордону Російської Федерації із суміжними державами), спрямовані на відчуження частини території Російської Федерації, а також заклики до таких дій не допускаються». Статтю 79 Конституції було викладено в новій редакції, яка, фактично, встановила пріоритет національного законодавства Російської Федерації над міжнародними договорами. Зміни до Конституції Російської Федерації були підтримані на Всеросійському голосуванні з питання затвердження змін до Конституції Російської Федерації (24 червня – 01 липня 2020 року), і 04 липня 2020 року вступили в силу на підставі Указу Президента РФ від 03.07.2020 № 445 «Об официальном опубликовании Конституции Российской Федерации с внесенными в нее поправками». Відповідні зміни до Конституції РФ підтвердили положення статті 280.1 Кримінального кодексу РФ, якою передбачено кримінальне покарання за «публічні заклики до здійснення дій, направлених на порушення територіальної цілісності Російської Федерації, здійснені особою після її притягнення до адміністративної відповідальності за аналогічні діяння впродовж одного року» [2].

Вказана норма була додатково посилена Федеральним законом від 08.12.2020 р. № 425-ФЗ. Кримінальний кодекс РФ було доповнено статтею 280.2 «Порушення територіальної цілісності Російської Федерації», відповідно до якої «відчуження частини території Російської Федерації, або інші дії (за винятком делімітації, демаркації, редемаркації державного кордону Російської Федерації з суміжними державами), спрямовані на відчуження частини території Російської Федерації, за відсутності ознак злочинів, передбачених статтями 278, 279 і 280.1 цього Кодексу, – караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років» [9]. Застосування відповідних норм на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя прямо суперечить тій же статті 64 IV Женевської конвенції.

Якщо намагатися сформулювати принаймні приблизний перелік формальних підстав чи випадків політично мотивованого переслідування на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя, то можна побачити, що вони не завжди безпосередньо пов'язані між собою. Зокрема, серед таких:

- Переслідування громадян України, що фактично (чи за визначенням органів окупаційної адміністрації) намагалися чинити спротив процесам окупації на її початковому етапі в 2014 році. Наприклад: так звана «справа 26 лютого», «справи українських диверсантів» та інші.

- Переслідування кримських татар як представників Меджлісу кримськотатарського народу (зокрема, незаконно відкрито кримінальні справи проти Мустафи Джемілева та Рефата Чубарова, Ахтема Чийгоза було незаконно ув'язнено у «справі 26 лютого»).

- Переслідування українців за публічну демонстрацію своєї національної ідентичності. Незалежно від того, чи така демонстрація має під собою «політичну програму» чи, навіть, без такої. Можливо найбільш відомий приклад спротиву окупації через «політичну» демонстрацію української ідентичності – справа Володимира Балуха. Натомість, аналогічний випадок затримання і пізнішого засудження Олега Приходька, примітний тим, що єдиним фактичним приводом для цього було членство Приходька в ВО «Свобода», в його будинку вилучили націоналістичну символіку. Водночас, Олег Приходько не йшов на активну конфронтацію з органами окупаційної адміністрації. Представники Українського культурного центру, взагалі «не ставили перед собою політичних цілей», що, тим не менше, не вберегло їх від переслідувань.

- Переслідування релігійних організацій, що визнані на території РФ екстремістськими. Зокрема, «Хізб ут-Тахрір», «Таблігі Джамаат», «Свідків Єгови», а також переслідування Православної церкви України.

Незважаючи на те, що формально «Хізб ут-Тахрір» і «Таблігі Джамаат», як організаціям, може бути приписана певна політична програма, фактично переслідування мусульман, кримських татар за ознакою членства в них, є абсолютно свавільним. Оцінюючи дії російських силовиків, можна сказати, що окупаційна адміністрація криміналізувала мусульманське віросповідання. Будь-яких мусульманин на території Кримського півострова може бути звинувачений у «розповсюдженні екстремістської літератури», або «в участі в екстремістській організації». Так, наприклад, у вересні 2018 року, за «поширення екстремістських матеріалів» (стаття 20.29 Кодексу про адміністративні правопорушення РФ) адміністративний штраф було накладено на завідувача урологічним відділенням лікарні м. Феодосія, хірурга-уролога вищої категорії, заслуженого лікаря України – Смаїла Теміндарова. В молитовній кімнаті, яка була облаштована в лікарняному відділенні, нібито було знайдено заборонену літературу.

Затримані у «справі Хізб ут-Тахрір» – релігійні мусульмани, батьки багатодітних родин, активні члени місцевих громад. На даний момент фактичним приводом для звинувачення у причетності до «екстремістських організацій» є участь у русі родин політ'в'язнів «Кримська солідарність». Рух займається виключно правозахисною діяльністю, підтримкою родин ув'язнених, організацією відвідань родинами судових засідань на території РФ, збором

гуманітарної допомоги тощо. За «екстремістськими статтями» також активно затримують активістів руху, що займаються документуванням незаконних обшуків, затримань, судових засідань. Подібні випадки фіксуються правозахисними організаціями як переслідування громадських журналістів.

Тиск на Православну церкву України пов'язаний, у першу чергу, з активністю архієпископа Сімферопольського і Кримського Климента, який принципово відмовився від перереєстрації церкви за російським законодавством і активно веде правозахисну діяльність.

Водночас, переслідування «Свідків Єгови» не може бути пояснено будь-якою з «раціональних» причин, крім формального поширення «антиекстремістського законодавства» РФ на тимчасово окуповану територію АР Крим та м. Севастополя.

Таким чином, з одного боку, ми бачимо, що РФ здійснює тиск на українські і кримськотатарські громадські, культурні й політичні структури. Паралельно окупаційна адміністрація намагається «замістити» їх лояльними контрольованими організаціями, в тому числі – створеними вже після окупації. Серед таких, наприклад, «Українська община Криму», яка, з одного боку, позірно заявляє про певні культурні потреби української громади, а з іншого – повною мірою підтримує і пропагує російський набір символів і цінностей, пов'язаних з виправданням окупації Криму, критикою «націоналістичної київської влади», пропагандою російського патріотичного виховання, мілітаризацією системи освіти тощо. Серед інших прикладів можна назвати Духовне управління мусульман Криму (ДУМК), що виконало незаконну вимогу щодо «перереєстрації» за російським законодавством і продовжує роботу в російському правовому полі. При цьому ДУМК фактично ніяк не залучено до реального захисту інтересів мусульманської громади Криму, а за деякими свідченнями – безпосередньо причетне до переслідувань єдиновірців, зокрема, у справах «Хізб ут-Тахрір».

Водночас, можна сказати, що окупаційна адміністрація РФ активно «конструює» ідентичність «узагальненого іншого», який є об'єктом переслідування. Про подібне конструювання ідентичності іншого, щоправда на дещо іншому рівні, говорить, зокрема, Адам Джонс, оцінюючи психологічні й антропологічні аспекти політик здійснення геноциду [1]. Самоідентичність групи, що є об'єктом геноцидної політики, відходить на другий план, адже приписування рис, що робить цю групу «небезпечною», «загрозливою», «небажаною», здійснюють вже ті сили, що реалізують геноцид.

Висновки. Отже, у поточній ситуації можна говорити про певний набір елементів політики етноциду, лінгвоциду, політичних і релігійних переслідувань на території Кримського півострова.

Водночас, накопичений за роки окупації фактичний матеріал свідчить, що умовна «загальна загроза» залишається для Російської Федерації недостатньо визначеною і розмитою. Окупант, фактично, не може класифікувати й окреслити для себе ті ризики, які стоять перед ним, і які ставлять під сумнів факт незаконної окупації та спроби анексії частини території України.

Відповідно, в якості мішеней для удару обираються всі самоорганізовані активні спільноти/ідентичності, що не контролюються органами окупаційної влади. Наявність чи відсутність політичної програми у таких спільнот, національних, культурних чи релігійних відмінностей, звісно, є важливим, однак імовірно, не першочерговим чинником для цього. Російський окупаційний режим усвідомлює свою слабкість на тимчасово окупованій території Кримського півострова, діє, послуговуючись логікою і традицією інших авторитарних і тоталітарних режимів. Водночас, подібне наслідування завжди завершується руйнацією диктатур.

1. Джонс Адам. Геноцид: вступ до глобальної історії / Пер. с англ. Катерина Діса; наук. ред. Ігор Винокуров, Олена Стяжкіна; Відп. за вип. Анастасія Негруцька. Київ: Дух і Літера, 2019. 673 с.

2. Закон РФ о поправке к Конституции РФ от 14.03.2020 N 1-ФКЗ «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_346019/

3. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред., кер. авт. кол., упоряд. Ю. І. Римаренко; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К.: Генеза; К.: Довіра, 1996. 942 с.

4. Перечень общественных объединений и религиозных организаций, в отношении которых судом принято вступившее в законную силу решение о ликвидации или запрете деятельности по основаниям, предусмотренным Федеральным законом от 25.07.2002 № 114-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности» (07 квітня 2021 року) URL: <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7822/>

5. Ситуація з доступом до освіти рідною мовою в Криму (22 квітня 2017 р.). URL: <https://crimeahrg.org/uk/situatsiya-z-dostupom-do-osviti-ridnoyu-movoyu-v-krimu/>

6. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. К.: Основи, 1994. 224 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm>

7. Томак М. Перша жертва окупації Криму і воєнний злочин Путіна (02 вересня 2019) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reshat-ametov-rozsliduvannya/30137885.html>

8. Федеральный закон «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона "Об образовании в Российской Федерации" от 03.08.2018 N 317-ФЗ» (03 серпня 2018 р.). URL:

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_304090/

9. Федеральный закон «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 30 и 31 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации» от 08.12.2020 N 425-ФЗ URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_370090/

10. Melucci Alberto. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge, 1996. 441 p.

11. Polletta F., Jasper James M. Collective identity and social movements. *Annu. Rev. Sociol.* 2001. 21. P. 283–305.

References

1. Jones Adam. *Henotsyd: vstup do hlobal'noi istorii* [Genocide: an introduction to global history: trans. from English] / Transl. from eng. Kateryna Dysa; Scient. red. Ihor Vynokurov, Olena Stiazhkina; Resp. for the release Anastasiia Nehruts'ka. Kyiv: Dukh i Litera, 2019. 673 p. (in Ukrainian).

2. *Zakon RF o popravke k Konstitucii RF ot 14.03.2020 N 1-FKZ «O sovershenstvovanii regulirovaniya ot del'nykh voprosov organizacii i funkcionirovaniya publichnoy vlasti»* [Law of the Russian Federation on the amendment to the Constitution of the Russian Federation of 03/14/2020 N 1-FKZ «On improving the regulation of certain issues of the organization and functioning of public authorities»]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_346019/ (in Russian).

3. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva* [Small encyclopedia of ethnostate studies] / Executive editor, head of the authors team, compiler. Y. I. Rymarenko; NAS of Ukraine, Institute of State and Law. V.M. Koretsky. K.: Heneza. Kyiv: Dovira, 1996. 942 p. (in Ukrainian).

4. *Perechen' obshhestvennykh ob'edinenij i religioznykh organizacij v otnoshenii kotorykh sudom prinyato vstupivshee v zakonnyu silu reshenie o likvidacii ili zaprete deyatel'nosti po osnovaniyam, predusmotrennym Federal'nym zakonom ot 25.07.2002 № 114-FZ «O protivodejstvii ekstremistskoj deyatel'nosti»* [The list of public associations and religious organizations in respect of which the court has adopted a final decision on the liquidation or prohibition of activity on the grounds provided for by Federal Law No. 114-FZ of 25.07.2002 «On countering extremist activities»] (07 of April 2021). URL: <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7822/> (in Russian).

5. *Sytuatsiia z dostupom do osvity ridnoiu movoiu v Krymu* [The situation with access to education in the native language in the Crimea] (22 of April 2017). URL: <https://crimeahrg.org/uk/situatsiya-z-dostupom-do-osviti-ridnoyu-movoyu-v-krimu/> (in Ukrainian).

6. Smith Anthony D. *Natsional'na identychnist'* [National Identity] / Transl. Eng. P. Taraschuk. Kyiv: Osnovy, 1994. 224 p. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm> (in Ukrainian).

7. Tomak M. *Persha zhertva okupatsii Krymu i viennyj zlochyn Putina* [The first victim of the occupation of Crimea and Putin's war crime] (02 of September 2019) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reshat-ametov-rozsliduvannya/30137885.html> (in Ukrainian).

8. *Federal'nyj zakon «O vnesenii izmenenij v stat'i 11 i 14 Federal'nogo zakona "Ob obrazovanii v Rossijskoj Federacii" ot 03.08.2018 N 317-FZ»* [Federal Law «On Amendments to Articles 11 and 14 of the Federal Law "On Education in the Russian Federation" of 03.08.2018 N 317-FZ»]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_304090/ (in Russian).

9. *Federal'nyj zakon «O vnesenii izmenenij v Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii i stat'i 30 i 31 Ugolovno-processual'nogo kodeksa Rossijskoj Federacii» ot 08.12.2020 N 425-FZ* [Federal Law «On Amendments to the Criminal Code of the Russian Federation and Articles 30 and 31 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation» dated 08.12.2020 N 425-FZ]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_370090/ (in Russian).

10. Melucci Alberto. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge, 1996. 441 p.

11. Polletta F., Jasper James M. *Collective identity and social movements*. *Rev. Sociol.* 2001. 21. P. 283–305.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.28.15>
УДК 94(476-11)“192/193”

Ігар Пушкін

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук Білоруського державного університету харчових та хімічних технологій, докторант Інституту історії Національної академії наук Білорусі, м. Могильов, Білорусь

ORCID: 0000-0003-1845-1515
Email: ihar.pushkin.st@gmail.com

БІЛОРУСИ ТА УКРАЇНЦІ В АНТИРАДЯНСЬКИХ ЛОКАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ НА ТЕРИТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ БІЛОРУСІ (1920-1930 РОКИ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню антирадянського опору в Білорусі в 1920-1930 роках. Протягом останніх двадцяти років ця тема замовчується в офіційних наукових виданнях Республіки Білорусь. Більшість документів про збройний антирадянський опір зберігаються в архівах КДБ, до яких дослідник у Республіці Білорусь має обмежений доступ. Автор аналізує участь населення Білорусі в антирадянських локальних збройних конфліктах. Переважна більшість дій більшовицької влади жорстоко порушила традиційний спосіб життя, що викликало обурення білоруського населення, яке переросло у збройні форми захисту власності та гідності. На підставі архівних матеріалів розкривається діяльність повстанських загонів. У період 1919-1923, 1925-26, 1930-1931 рр. дії озброєних селян і інтелігенції в Радянській Білорусі мали чіткий політичний контекст. За своїми цілями серед повстанських загонів виділялися антирадянські, які боролися за ліквідацію Радянської влади, і білоруські національні загони, які прагнули створити незалежну білоруську державу - це організації “Білоруське братство”, “За Батьківщину”, “Зелений Дуб”. Вони мали військову структуру, взаємодіяли між собою, користувалися широкою підтримкою населення. У них брали участь не тільки білоруси, а й українці, як місцевого походження, так і ті, хто опинився в Білорусі. У статті показана доля лідерів повстанців Мефодія Короткевича, Василя Шевченко, Михайла Бакуна, Федора Шацько. З боку радянської влади основним методом боротьби з повстанським рухом було застосування сили. Автор приходять до висновку, що досить велика частина населення Білорусі не сприймала радянську державу як свою власну і трактувала більшовицьку владу як загарбницьку і нелегітимну. Антирадянський збройний опір, що мав масовий характер, закінчився як під впливом переходу до нової економічної політики, так і примусовим знищенням найбільш свідомої та працьовитої частини білоруського населення.

Ключові слова: Белорусь, Советская Беларусь, білоруси, українці, антирадянське повстання, збройний конфлікт, повстанські загони.